

سکینه خاتون

معرف: فقیه محمدی، محمد مهدی

علوم قرآن و حدیث :: فرهنگ کوثر :: اردیبهشت 1377 - شماره 14

از 65 تا 68

آدرس ثابت : <http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/469356>

دانلود شده توسط : عمومی user2314

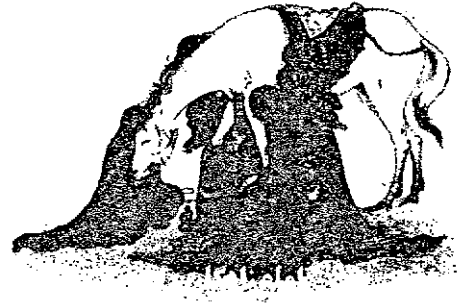
تاریخ دانلود : 1393/07/05 13:14:09

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است. بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.com

سکینه خاتون

محمد مهدی فقیه محمدی

بقعه مورد بحث در سی کیلومتری شرقی شهر قم، نزدیک دهکده «جنت آباد»^۱ و در حوالی ویرانه‌های «قاسم آباد» که کنار راه قدیم قم به کاشان قرار داشته،^۲ واقع شده است.

بنای این مزار را باید از دوران شاهان صفوی و از نیمه نخستین این دوره به شمار آورد.^۳ همچنانکه در لوح زیارتنامه این سیده جلیله نوشته شده او را «سکینه بنت امام موسی کاظم علیه السلام» و خواهر حضرت فاطمه معصومه علیها السلام دانسته‌اند.^۴ که علی التحقیق فاقد ارزش و عدم مذاقه در مدارک مستند مبنی بر تعداد فرزندان امام موسی کاظم علیه السلام می‌باشد. چراکه به اتفاق جمیع مورخین و علماء سیره و رجال، امام موسی کاظم علیه السلام را فرزندی به نام «سکینه خاتون» نبوده،^۵ و مدفون در بقعه مورد بحث شخصیتی سوای نوشته لوح زیارتنامه می‌باشد.

به هر حال، سکینه خاتون، سیده‌ای جلیله از نوادگان حضرت امام موسی کاظم علیه السلام بوده و در جلالت قدر و عظمت شأن آن همین بس که بارگاه عظیمی برای وی برپا نموده‌اند و بروز کرامات و خوارق العاداتی که از ناحیه مقدسه این بی بی بر سر زبان اهالی جریان دارد، خود معرف شخصیت والای این علیا مخدّره است.

را منسوب به فرزندان بلافضل ائمه علیهم السلام خصوصاً امام موسی کاظم علیه السلام نموده‌اند که اصلی ندارد.

اما در مورد شخصیت مدفون در این بقعه باید گفت که مرحوم ناصرالشریعه در کتاب «تاریخ قم»^۶ به نقل از کتاب

نسب شریف سکینه خاتون حضرت امام موسی کاظم علیه السلام فرزندی بنام «سکینه» نداشت و لذا شخصیت مدفون در این بقعه را هم نمی‌توان فرزندی بلافضل امام علیه السلام دانست، کما اینکه اکثر بقاع متبرکه ایران

«انوار المشعشعین»^۷ می‌نویسد:

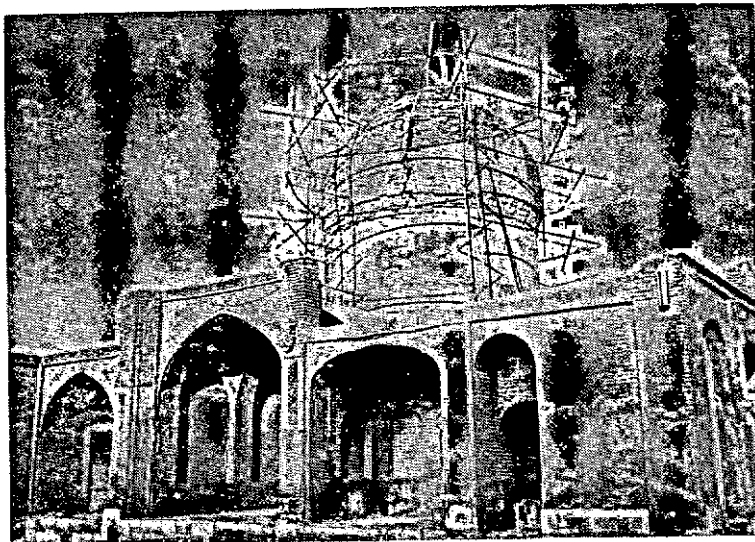
«بنابر احتمالی که بعضی داده‌اند محتمل است سکینه بنت حسین بن محمد بن علی بن قاسم بن عبدالله بن موسی کاظم علیه السلام باشد که وی مادر سید مطهر بن علی بن سلطان محمد شریف است.»
در همین رابطه مرحوم عباس فیض در کتاب «بدر فروزان»^۸ به نقل از انوار المشعشعین می‌نویسد:

«در قاسم آباد، چهار فرسخی قم، امامزاده‌ای مدفون است که آنرا سکینه خاتون بنت امام موسی کاظم علیه السلام می‌نامند.

و محتمل است که او سکینه بنت حسین بن محمد بن علی بن قاسم بن عبدالله بن موسی کاظم علیه السلام بوده باشد که وی مادر سید مطهر فرزند علی بن سلطان محمد شریف است که در قم بوده‌اند.»

ولی آنچه نگارنده تحقیق و تتبع نموده این است که عبدالله بن موسی علیه السلام فقط از دو فرزند نسل منتشر شده و آن هم محمد و موسی می‌باشد، و این قول را اکثر علماء انساب از قرن سوم الی الآن پذیرفته‌اند.^۹ وانگهی مرحوم فیض برای تقریب قول خود چنین نتیجه می‌گیرد که «عبدالله بن امام موسی علیه السلام را فرزند سومی هم به نام «قاسم» بوده ولی چون در کتاب «عمده الطالب» از او نام برده نشده است معلوم می‌گردد که اعقاب او منقرض شده‌اند.»

رابعاً: شجرنامه سکینه خاتون به قاسم بن عبیدالله ختم می‌گردد. لذا به جرأت می‌توان گفت که مدفون در بقعه جنت آباد قم: «سیده جلیله سکینه خاتون بنت ابوعبدالله حسین بن محمد بن علی بن قاسم بن موسی بن قاسم بن عبیدالله بن امام موسی کاظم علیه السلام» خواهد بود.

بدلیل اینکه شهادت امام موسی کاظم علیه السلام در سنه ۱۸۳ هـ ق به اتفاق جمیع مورخین صورت گرفته و اگر عبیدالله ۱۰ سال از حیات پدر بزرگوارش را درک نموده باشد. و هر سه نسل بعد از او را یک قرن محسوب کنیم، بنابراین تولد سکینه خاتون در اوائل قرن پنجم بوده و معقول‌تر به نظر می‌رسد که زوجه فرزند سلطان محمد شریف باشد، چه که وی در سنه ۴۲۹ هـ ق در قم وفات یا به شهادت رسیده است^{۱۵} و اگر شجره نامه منقول از فیض و ناصر الشریعه را قبول نماییم، سوای اینکه اشتباه است، اختلاف سنی سکینه خاتون با شوهرش به ۶۰ سال خواهد رسید و این معمولاً بعید است.

وانگهی مؤلف کتاب «الفخری»^{۱۵} تأیید می‌نماید که «مطهر» فرزند علی^{۱۶} بن سلطان محمد شریف، خواهر زاده ابوالفتح محمد بن عبدالله الحسین است. به عبارت دیگر ابوالفتح محمد و سکینه خاتون، هر دو فرزندان ابوعبدالله حسین می‌باشند و این احتمال ما و شجره نامه سکینه خاتون درست خواهد بود.

یعنی از محمد بن علی بن قاسم بن موسی بن قاسم بن عبیدالله، دو فرزند باقی ماند. که یکی به نام ابوالحسن علی و دیگری به نام ابوعبدالله حسین و هر دو ساکن شهرری بوده‌اند.

علامه نسابه ازورقانی، متوفای سال ۶۱۵ هـ ق در کتاب «الفخری»^{۱۷} هم همین قول و نسب را پذیرفته است. امام فخر رازی در کتاب «الشجره المبارکه»^{۱۸} همین شجره نامها را عنوان کرده و اضافه می‌کند که نسل این امامزاده همه از بزرگان و نقباء و ساکنین شهرری بوده‌اند. بنابراین معلوم می‌گردد که مدفون در بقعه جنت آباد قم:

اولاً: فرزند بلافضل امام موسی کاظم علیه السلام نبوده است.

ثانیاً: نسب او به قاسم بن عبدالله بن امام موسی کاظم علیه السلام برنگشته است.

ثالثاً: اصلاً به اتفاق جمیع علماء انساب، عبدالله فرزندی به نام قاسم نداشته است.

باید گفت که استدلال مرحوم فیض اصلی ندارد، چه اینکه علمای انساب اتفاق بر این دارند که وی فقط از دو فرزند خود به نام محمد و موسی نسل باقی گذاشته و نسل محمد بن عبدالله منقرض گشته است.

بنابراین می‌توان گفت که یا مرحوم صاحب انوار المشعشعین و یا مرحوم فیض در معرفی شجره نامه «سکینه خاتون» اشتباه نموده‌اند، زیرا اگر سکینه خاتون مادر سید مطهر باشد، بنابراین نسبش به «عبیدالله بن امام موسی کاظم علیه السلام» برمی‌گردد و تمام علماء انساب هم برای عبیدالله فرزندی به نام «قاسم» و از وی «موسی» و از موسی «قاسم» ثبت نموده‌اند.^{۱۹}

فی المثل، ابونصر نجاری در کتاب «سر السلسله العلویه»^{۲۰} می‌نویسد:

«من ولد محمد بن علی بن قاسم بن موسی بن قاسم بن عبیدالله بن امام موسی کاظم علیه السلام ابوالحسن علی و ابوعبدالله حسین ابنا محمد بن علی

به دلیل اینکه مؤلف کتاب «الفخری»^{۱۷} صراحتاً می‌نویسد: «أُمّه (المطهر) سکینه بنت الحسین بن محمد بن علی بن القاسم بن موسی بن القاسم بن عبیدالله بن موسی الکاظم (علیه السلام)». یعنی مادر مطهر فرزند علی، سکینه دختر حسین بن ... می‌باشد.

تعداد فرزندان و حالات همسر سکینه خاتون

همانطوری که بیان داشتیم، سکینه خاتون همسر ابوالحسن علی الزکی بن محمد الشریف است، وی نقیب شهرری بوده و شیخ اجل منتجب‌الدین قمی در وصف او فرموده است که:

«السید الأجلّ ذی الحسین، ابوالقاسم علی بن ابوالفضل محمد»^{۱۸}

و منظور از «ذی الحسین» آن است که علی الزکی هم از طرف پدر و هم از ناحیه مادر دارای شرف و مقام سیادت است، زیرا مادرش بنت ابی‌الحسن علی بن احمد موسوی است و نسب پدر بزرگوارش سلطان محمد شریف^{۱۹} هم به امام زین‌العابدین (علیه السلام) ختم می‌شود.

علی الزکی را از سکینه خاتون، دو پسر بجا مانده، یکی «سید مطهر» و دیگری «سید حسین» و در وصف حسین بن علی الزکی می‌نویسند:

«ابوالمعالی کمال الشرف حسین بن علی الزکی، مردی کریم و جواد و با مروت و سخاوت و دارای حشمت و جلال بوده است».^{۲۰}

اکثر علماء انساب و رجال در وصف مطهر، برادر حسین بن علی الزکی، فصولی را در کتبشان ذکر نموده‌اند که چند نمونه از آن را تقدیم شما خوانندگان عزیز می‌نماییم.

نسابه قرن هفتم، از ورقانی متوقای بعد از ۶۱۴ هـ ق در کتاب «الفخری»^{۲۱} درباره سید مطهر فرزند سکینه خاتون و نوه سلطان محمد شریف می‌نویسد:

«بالری السید الأجل المرتضی نقیب النقباء ذوالفخرین ابوالحسن المطهر ابن الزکی الفاضل النقیب ابی‌الحسن علی بقم ...»

ابن عنبه، نسابه قرن نهم و متوقای ۸۲۸ هـ ق درباره سید مطهر می‌نویسد:

«السید المطهر ذی الفخرین بن علی الزکی، نقیب الری و قم و أمل»^{۲۲}

امام فخر رازی، متوقای ۶۰۶ هـ ق در کتاب «الشجرة المبارکة»^{۲۳} در همین باره می‌نویسد:

«السید الأجل المرتضی ذوالفخرین نقیب النقباء ابوالحسن المطهر، کان اوحد الدنيا فی الفضل و النبل و کرم النفس، جمّ المحاسن، حسن الاخلاق، له مائدة منصوبة مبدولة، وکان متکلماً مناظراً مترسلاً شاعراً، ولی نقابة الطالبیة بالرّی».

سید مطهر، مردی جلیل و در فضل و بزرگواری و کرامت نفس، یگانه دنیا و تمام محاسن در او جمع بود. وی دارای اخلاق نیکو و سفره گسترده و از جمله علماء و متکلمین و نویسندگان و شعراء عصر خود بود و نقابت سادات را در شهرری عهده داشته و مادر وی سکینه خاتون دختر حسین ... می‌باشد که خواهر مجدالدوله المطهر ذوالطرفین ابوالفتح محمد بن حسین است. شیخ اجل منتجب‌الدین قمی هم در وصف سید مطهر چنین می‌نگارد:

«الصدر السعید، الشرف الدولة والذین، عزّ الإسلام والمسلمین، السید الاجلّ، الامام المرتضی الکبیر الأعلّم الأزهد، ذی الفخرین، نقیب النقباء، سید

السادات، مطهر بن السید الأجل الزکی ذی الحسین ابی‌القاسم علی».^{۲۴}

پس معلوم گردید که سید مطهر از بزرگان سادات و صدور اشراف بوده و نقابت سادات و ریاست آن به وی محوّل گشته و در تمام فنون و علوم متبحر و دارای خطب و رسائل لطیف می‌باشد.

مطهر، دارای دو پسر به اسامی «محمد» و «علی» بوده و هر دو دارای کمالات نفسانی و عالم و زاهد و نقیب شده‌اند.^{۲۵}

از محمد بن مطهر، فرزندی به نام فخرالدین علی به دنیا آمد، که وی هم مثل اجدادش منصب نقابت طالبین در قم را دارا بود و برای وی هم پسری است به نام محمد که از اهل علم و فضل شمرده شده و دارای ریاست و جلالیت بوده است.

و از محمد بن علی بن محمد بن مطهر، فرزند ارجمندی به نام یحیی به دنیا آمد که وی بسیار جلیل‌القدر بوده و نقیب طالبین در قم و ری و أمل را دارا بود، وی ملقب به عزالدین و مکنی به ابوالقاسم است که خوارزمشاه او را مقتول و شهید گردانید و در طهران مدفون و مقبره او مطاف مردم و محل نزورات و حاجات اهالی می‌باشد.^{۲۶}

دلایل مدفون بودن سکینه خاتون در قم «جنت آباد»

همانطوری که در مبحث قبل اشاره گردید، سکینه خاتون، عروس محترمه سلطان محمد شریف است و خود آن حضرت در حکومت علاءالدوله کاکویه در ری رحلت نمود و جسد مطهرش را با کمال تجلیل و احترام به قم نقل داده و در کاخ و باغ تفریحگاه وی در شمال

۱- مؤلف کتاب گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۵۱۴ و تربت پاکان، ج ۲، ص ۱۷۳، زآلون آباد نوشته‌اند که ظاهراً این منطقه هم مثل قاسم آباد، ویران شده و بقعه مذکور جزء قریه جنت آباد محسوب شده است.

۲- سفرنامه پیترولاواله، ص ۴۳۶ به نقل از تربت پاکان، ج ۲، ص ۱۷۳.

۳- تربت پاکان، ج ۲، ص ۱۷۳.

۴- تاریخ قم، ناصرالشریبه، ص ۱۴۰.

۵- رجوع گردد به کتابهای ارشاد، ج ۲، ص ۲۴۴؛ تذکرة الخواص، ص ۳۱۵؛ اعلام الوری، ج ۲، ص ۳۶؛ الفصول المهنه، ص ۲۴۱؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۳۴؛ دلائل الإمامه، ص ۱۴۹؛ کشف الغم، ج ۳، ص ۲۶.

۶- تاریخ قم، ناصرالشریبه، ص ۱۴۰.

۷- انوار المشعشعین، ج ۲، ص ۱۵۴.

۸- بدر فروزان، ص ۵۸.

۹- الفخری، ص ۱۶؛ سراج الأنساب، ص ۸۲؛ سرالسلسله العلویه، ص ۴۴؛ تهذیب الأنساب، ص ۱۶۳؛ الاصلی، ص ۱۹۵؛ الفصول الفخریه، ص ۶۸؛ عمدة الطالب، ص ۲۵۲ و ۲۵۳؛

الشجرة المبارکة، ص ۹۰.

۱۰- تهذیب الأنساب، ص ۱۶۱.

۱۱- سرالسلسله العلویه، ص ۴۴.

۱۲- الفخری، ص ۱۷.

۱۳- الشجرة المبارکة، ص ۹۱.

۱۴- انوار پراکنده، ج ۱، ص ۳۶؛ انجم فروزان، ص ۱۴۹؛ گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۴۷.

۱۵- الفخری، ص ۱۷.

۱۶- علی بن سلطان محمد شریف، همسر محترم سکینه خاتون.

۱۷- الفخری، ص ۳۴.

۱۸- انجم فروزان، ص ۱۵۰.

۱۹- حالات سلطان محمد شریف در جلد اول، انوار پراکنده، ص ۳۰۳ تا ۳۲۲ مفضلاً بیان شده به آنجا رجوع گردد.

۲۰- الشجرة المبارکة، ص ۱۱۸.

۲۱- الفخری، ص ۳۴.

۲۲- عمدة الطالب، ص ۲۸۴.

۲۳- الشجرة المبارکة، ص ۱۱۷.

۲۴- انجم فروزان، ص ۱۵۰.

۲۵- الفخری، ص ۳۵؛ الشجرة المبارکة، ص ۱۱۸؛ الاصلی، ص ۲۲۵؛ عمدة الطالب، ص ۲۸۴؛ تهذیب الأنساب، ص ۱۸۵.

۲۶- همان.

۲۷- گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۴۷؛ انجم فروزان، ص ۱۴.

۲۸- مرآت البلدان، ج ۴، ص ۳۶۹؛ فرهنگ دهخدا، ج ۵، ص ۶۹-۹.

۲۹- تربت پاکان، ج ۲، ص ۱۷۳ و ۱۷۴؛ گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۵۱۴.

روان باد آورده پنهان است. اثر قابل توجه در این مزار، گنبد بزرگ و مرتفع آن است که بیشتر آرایش ساقه ورودی آن فرو ریخته است. روی گنبد هم با کاشی معرّق بند اسلیمی خوش طرحی آراسته بود، که اکنون تنها چند قسمت مختصر آن باقی است.

گنبد به شکل کلاخودی بوده و ارتفاع آن ۱۰ متر و قطر تقریبی آن ۷ متر می‌باشد، که آرایش ساقه گنبد که مقداری بیشتر از آن از بین رفته، نخست یک ردیف کاشی خشتی زیبای زمینه طلایی، و سپس زیر آن کتیبه کمربندی گرداگرد با پهنای نیم متر از کاشی معرّق بوده که بر آن سوره مبارکه جمعه به خط ثلث سفید نوشته شده، و تمام آن از جمله در پایان که جای رقم کاتب و سال تاریخ آن است فرو ریخته، و پس از آن در پایین کتیبه میان دو حاشیه بیست سانتی متری از نامهای «الله» «محمد» و «علی» به خط بنائی تزییناتی شده بود.^{۲۱}

در پایان از سازمان میراث فرهنگی استان قم تقاضا می‌شود که هر چه سریعتر به این آثار باستانی توجه کافی مبذول نمایند، چه اینکه در آینده نزدیک شاهد فرو ریختن گنبد آن خواهیم بود.

والسلام ● ○ ●

رودخانه بخاک سپردند که الآن این محل به کوی سلطان محمد شریف خوانده می‌شود.^{۲۷}

از مقدمه بالا چنین می‌توان احتمال داد که از آنجایی که علی بن سلطان محمد شریف از نقبای قم و ری پس از پدر بوده، و این ریاست به فرزند وی مطهر منتقل گشته؛ هنگامی که سکینه خاتون وفات یافت، وی را در جنت آباد قم، که یکی از دهات و مزارع معروف و سرسبز آن وقت قم بوده^{۲۸}، و یقیناً سید مطهر در آن ملکی داشته، دفن نمودند و بر سر تربت او گنبدی برافراشته و بعدها نوادگان این سید جلیله بر سر تربت جدّه خود تعمیرات و توسعه‌هایی داده‌اند.

توصیف بقعه و بارگاه سکینه خاتون

بقعه مورد سخن از بناهای کهن و متین و مشتمل بر بقعه و سه ایوان و صحن می‌باشد. این گنبد به شهادت سبک بنا و قبه کلاخودی و آجری آن، از آثار قرن هشتم هجری و در عصر صفویه از گنبد آن با کاشیکاری معرّق تزیین و ایوانهایی هم بر بنای اصلی افزوده گردید و چندین سال قبل هم، حجراتی در سه جانب بقعه و صحن ساخته شد که غالباً سطح آن در زیر شن